

Epilogi: Eriarvoisuuden paluu?

Teollisuuden alku Euroopassa oli yhtä kurjuutta. Työolot olivat karmeita, ja jos kieltäytyi tekemästä työtä työnantajien ehdoilla, portin takana oli jonossa väkeä, jotka suostuivat. Maatalouden liikaväestöä tulvi kaupunkeihin heikentäen työväestön neuvotte-luasemaa entisestään.

Ennusteet tulevasta eivät olleet sen parempia. Noihin aikoihin lapsikuolleisuus oli köyhän väen keskuudessa suurta. Alle puolet lapsista selvisi täysi-ikäisiksi. Jos työväestön elinolot jostain syystä paranisivat ja heidän lapsistaan jäisi useampi henkiin, tehtaiden porttien ulkopuolella jonottaisi entistä enemmän väkeä ja palkat laskisivat takaisin entiselle tasolle.

Näitä klassisten kansantaloustieteilijöiden synkkiä kirjoituksia oli lukenut myös Karl Marx, joka uskoi niihin niin syvästi, että kun Britanniassa osa työväestä oli kuitenkin onnistunut osaa-misellaan parantamaan ansiotasoaan, Marx kutsui heitä työväen aristokratiaksi ja piti ilmiötä historian akanvirtana.

Nämä ennusteet vaikuttivat koko kauheudessaan loogisilta. Miksi ne eivät toteutuneet?

Teollisuustuotanto laajeni niin nopeasti, että työvoiman kysyntä kasvoi väkilukua nopeammin. Eurooppa purki liikaväestö-ään Amerikkaan ja muihin siirtomaihin. Tämän piti tarjota vain väliaikaista helpotusta. Ennen pitkää eksponentiaalisesti kasvavan väkiluvun oli määrä vääjäämättä painaa elintaso takaisin sub-sistenssiminimiin.

Ratkaisevaa oli yllätys syntyvytydessä. Elintason nousu ei lisäänytkään väestönkasvua, kuten oli aina ennen lisännyt, vaan päin vastoin alensi syntyvytyttä ja vapautti länsimaat malthusi-

laisesta ansasta – siitä, että teknologista edistystä seuraa ensin elintason nousu, sitten väkiluvun kasvu ja lopulta elintason lasku takaisin siihen, mistä lähdettiin. Muu maailma seurasi perässä, valitettavasti toistaiseksi Afrikkaa lukuun ottamatta.

Kovin kurjat olisivat nyt olot, jos syntyvyys olisi jatkanut ennallaan ja Euroopassa olisi kymmenkertainen määrä väkeä. Nälästä olisi tullut taas kasvun rajoittaja ja Malthusia pidettäisiin profeettana.

Loputtomasti voidaan kiistellä siitä, mikä oli työväenliikkeen rooli olojen kohenemisessa.

Noin sata vuotta sitten suomalaisen elintaso kääntyi nousuun, ensin hitaasti, mutta toisen maailmansodan jälkeen ryminällä. Myös tässä oli taustalla syntyvyyden radikaali pieneneminen. Nousua on jatkunut näihin päiviin asti tosin viime vuosina hidastuen. Korkeaa elintasoä kiitetään teollisesta vallankumouksesta, mutta merkittävin muutos tapahtui maa- ja metsätaloudessa.

Vielä sata vuotta sitten maatalous työllisti noin kaksi kolmasosaa suomalaisista, mutta enää vain muutaman prosentin, vaikka maataloustuotannon määrä on selvästi noussut. Vielä viisikymmentäluvulla lumisissa metsissä rämpi 300 000 metsuria justeerien ja hevosten kanssa. Nyt noin 4000 metsuria korjaa metsistä paljon suuremman määrän puita. Tehottomasta pienviljelijätaloudesta on vapautunut valtaisesti työvoimaa teollisuuteen ja palveluihin.

Suuren kasvun aikaan toisen maailmansodan jälkeen Suomen talouskasvulla oli kolme päämoottoria: maa- ja metsätaloudesta vapautuva työvoima, muiden kehittämän teknologian kopioiminen ja korkea investointiaste, kun maataloudesta vapautuvalle väestölle piti rakentaa kaupungit, tehtaat ja toimistot.

Verrattuna teollisuuden alkuaikojen räikeään eriarvoisuuteen 1980-luvun lopun Suomi oli todellinen tasa-arvon onnena. Toisilla oli paremmin kuin toisilla, mutta erot olivat supistuneet aiempaan verrattuna mitättömiksi. Työvoiman kysyntä oli suurta ja se kohdistui koko työvoimaan niin, että jokseenkin kaikki kelpasivat töihin. Hyvä työmarkkinoiden tasapainotila tuotti ennä-

tyksellisen matalat tuloerot. Suomi kulki määrätietoisesti kohden hyvinvointiyhteiskunnan unelmaa.

Kaikki muuttui 1990-luvulla. Muiden maiden teknologinen etumatka oli kurottu umpeen. Kun aiemmin oli voitu hiihtää toisten avaamaa latua, nyt piti rämpiä umpihangessa avaamassa latua muiden teknologisesti eturivin maiden kanssa.

Maatalouden työvoimareservi oli ammennettu tyhjiin. Maatalousväestön määrä väheni edelleen, mutta kaupunkeihin muuton sijasta siirryttiin eläkkeelle.

Samaan aikaan ajoittui Neuvostoliiton romahdus, idänkaupan tyrehtyminen ja 1990-luvun lama. Ne peittivät alleen työmarkkinoilla tapahtuneen suuren muutoksen. Ensin ajateltiin, että työttömyys oli suhdanneilmiö ja kun moni työttömäksi joutunut jäi pysyvästi työttömäksi, ajateltiin, että kyse oli kohortti-ilmiöstä. Muutos ymmärrettiin vasta, kun nuorista, laman jälkeen koulusta tulleista ikäluokistakin merkittävä osa syrjäytyi työelämän ulkopuolelle jopa huippusuhdanteen aikana.

Taloudellinen kasvu muuttui määrällisestä laadulliseksi ja tuotannolliset investoinnit painoutuivat kapasiteetin kasvattamisen sijasta työtä säästävään teknologiaan. Kaksisataa vuotta sitten luddiitit särkivät koneita puolustaessaan työpaikkoja. Vielä 1980-luvun alussa Suomessa jokseenkin kaikki kannattivat teknistä edistystä, koska se nosti kaikkien elintasoja. Sen jälkeen tilanne on ollut monimutkaisempi. Nykyajan luddiitit vastustavat lähinnä teollisuustuotteiden tuontia köyhistä maista, vaikka teollisia työpaikkoja on vienyt eniten teknologia, ei teollisuustuotannon väheneminen Suomessa. Teollisuustuotannon volyyymi-indeksi on noussut vuodesta 1990 vuoteen 2021 2,4-kertaiseksi.

Automatisointi muutti nopeasti työvoiman tarvetta. Helpointa automatisoida oli helpot työt. Niitä voitiin myös ulkoistaa halvan työvoiman maihin. Jäljelle jääneet työt olivat vaativampia – eivät kaikki, mutta töiden jakauma painottui aiempaa enemmän vaativiin töihin. Syntyi osaamisvinouma, jolla tarkoitetaan sitä, että osaajia olisi tarvittu enemmän ja vähän koulutettuja vähemmän kuin heitä oli tarjolla.

Tästä muodostui kasvava rakenteellisen työttömyyden ongelma. Kokonaistyöllisyys ei ole laskenut 1960-luvun tasosta, mutta tämä johtuu siitä, että tilastoissa ilmiön kumoaa vastakkainen ilmiö. Naisten työssäkäynti on yleistynyt kotitalouskoneiden, päivähoidon, laskeneen syntyvyyden ja naisten kohonneen koulutustason ansioista. Lisäksi työllisiksi tilastoidaan jokainen, joka tekee tunninkin työtä viikossa. Opiskelijoiden kasvava osa-aikatyö sotkee siten tilastoja.

Osaamisen ja luovuuden rooli korostui. Vaihtotyötä jokainen teki suunnilleen yhtä hyvin, mutta luovissa töissä toiset ovat paljon parempia kuin toiset. Bill Gatesin mukaan hyvä koodari on kymmenen tuhatta kertaa tuottavampi kuin huono, eikä hän varmaankaan tarkoittanut syntyvä koodin määrää.

Kutsun bulkkityövoimaksi niitä, joilla on tarjota työnantajalleen vain kaksi kättään, mutta ei mitään erityisosaamista. Entisajan sekatyömiehiä voitiin kai luonnehtia näin. Bulkkityövoimaa voi sinänsä työllistää monenlaisiin tehtäviin, mutta kokonaisuudessaan heitä on liikaa suhteessa heille tarjolla olevien työpaikkojen määrään. Klassisten kansantaloustieteilijöiden synkät ennusteet eivät edelleenkään vastaa koko kansan asemaa työmarkkinoilla, mutta bulkkityövoiman kohdalla ne tulevat helposti mieleen.

Huonosti koulutetun ei tarvitse olla tuomittu osaamattomuuteen. Ihminen oppii työtä tekemällä – moni paljon paremmin kuin koulun penkillä.

Lähes viidennes nuorista miehistä jää ilman peruskoulun jälkeistä tutkintoa. Tämän verran olisi kyllä työpaikkoja, joissa selviää ilman erityistä koulutusta, mutta paremmin koulutetut vievät nekin. Hyvin toimivilla työmarkkinoilla siirryttäisiin osaamisen karttuessa vaativampiin töihin ja jätettäisiin helpot työt niille, joille ei vielä ole kasautunut osaamista.

Tässä törmäämme pienten palkkaerojen varjopuoleen. Työntekijällä ei ole motivaatiota siirtyä vaativampiin töihin, jos palkka ei nouse sanottavasti, mutta työ muuttuu vaativammaksi. Työnantajallakaan ei ole tarvetta houkutella työssään yhä paremmin

onnistuvaa siirtymään työurallaan eteenpäin. Uusi työpaikka saattaisi olla toisessa yrityksessä ja lähtevän tilalle pitäisi ottaa huonompi. Tilanne voi muuttua nopeastikin työvoimapulan vuoksi.

Väestön ikääntyminen heikentää huoltosuhdetta. Sitä pitäisi paikata työperäisellä maahanmuutolla, mutta Suomi ei ole kovin houkutteleva koulutetuille muuttajille. Työllistyessään kouluttamattomatkin maahanmuuttajat parantavat taloudellista huoltosuhdetta, mutta pahentavat osaamisvinoumaa työntäessään huonosti koulutettuja syntyperäisiä suomalaisia työmarkkinoilta.

Ruotsissa ja Saksassa maahanmuuttajat ovat auttaneet syntyperäistä väestöä keskiluokkaistumaan eli kohomaan työelämässä paremmin palkattuihin tehtäviin. Suomen osalta tämä juna ehkä meni jo – erityisesti, kun nuorten suomalaisten koulutustason on annettu jäädä jälkeen muista vertailukelpoisista maista.

Jos jakauman toisessa päässä menee huonosti, toisessa taas menee erityisen hyvin.

Olemme hyväksyneet sen, että urheilussa, musiikissa ja kirjallisuudessa menestyjät saavat jättituloja, mutta nyt ilmiö on tunkeutumassa yritysmaailmaan. Se on rantautunut Eurooppaan amerikkalaisten eläkerahastojen omistusten kautta. Ne haluavat palkita yritysjohtoa osakkeen arvon kohoamisesta.

Yhdysvaltalainen työntekijöiden etuja ajava Economic Policy Institute on tutkinut 350 liikevaihdoltaan suurimman yhdysvaltalaisyrityksen toimitusjohtajien palkkaa suhteessa yrityksen työntekijöiden palkkoihin vuosina 1965–2019. Vuonna 1965 palkka oli kannustinpalkkioineen 21-kertainen työntekijöiden keskipalkkaan nähden, mutta vuonna 2019 palkka oli jo 320-kertainen. Suomessa luvut eivät ole lähelläkään tätä, mutta suunta on sama.

Yrityksen menestyksen kannalta taitava johto on valtavan tärkeää. Näin on varmaankin ollut aina, mutta aiemmin häveliäisyys on pitänyt johtajien palkat kohtuudessa. Nyt parhaat yritysjohtajat ovat oppineet hinnoittelemaan itsensä yhtä häpeilemättä kuin jääkiekkoilijat ja pop-artistit. Taloudelliseen menestykseen

tarvitaan edelleen osaamisen ohella pääomaa. Pääomaa on tarjolla yllin kyllin, mutta koeteltua osaamista olennaisesti vähemmän kuin tarvetta olisi. Hyvien palkattujen johtajien neuvottelu-asema on vahva.

Nopeasti on erkaannuttu 1980-luvun lopun tasa-arvoisesta onnelasta.

Mitä pitäisi tehdä? Bulkki työvoiman tilanteeseen voidaan suhtautua kolmella tavalla.

1) Hyväksytään, etteivät kaikki saa työtä ja maksetaan työmarkkinoilta syrjäytyneille työttömyyskorvausta tai muuta tulonsiirtoa. Moni löytää elämälleen sisällön työn ulkopuolelta, mutta moni syrjäytyy laaja-alaisesti. Suuri yleisö ei näytä hyväksyvän runsaskätisiä tulonsiirtoja pitkään työttöminä olleille vaan pitää työelämän ulkopuolelle joutuneita pummeina.

2) Veloitetaan yritykset työllistämään työttömiä tai työllistetään työttömät julkiselle sektorille jonkinlaisella Rinteen mallilla. Mallilla tarkoitettiin työttömien palkkaamista kuntiin. Tätä sovellettiin hetki, mutta se kävi mahdottomaksi työttömien määrän noustua suuremmaksi kuin kunnissa on työntekijöitä. Työttömien työllistäminen tulisi varsin kalliiksi, paljon kalliimmaksi kuin ensimmäinen vaihtoehto, mutta voi olla, että suuren yleisön olisi helpompi hyväksyä tämä vaihtoehto kuin maksamisen joultaisuudesta.

3) Alennetaan työn hintaa työnantajien silmissä jonkinlaisella matalapalkkatuella. Ranskassa ja Belgiassa valtio maksaa työnantajien puolesta sosiaaliturva- ja eläkemaksut minimipalkan suuruisista palkoista. Matalapalkkatuki voidaan maksaa joko työnantajalle, jolloin työntekijä saa riittävää palkkaa tai se voidaan maksaa täydentävänä tulonsiirtoja työntekijälle itselleen. Jälkimmäinen vaihtoehto on työntekijän kannalta parempi, sillä hän säilyttää vapauden valita työnantajansa. Työnantajille maksettava palkkatuki sitoo työntekijän työnantajaansa, ellei tukea voi viedä mukanaan työpaikkaa vaihtaessaan. Suomessa ja Ruotsissa maksetun palkkatuen huonona puolena on, ettei tuen piiristä ole

luiskaa pois vaan se on kerrasta poikki. Tämä lukitsee työntekijät tuen piiriin.

Entä suurituloisten kasvavat tulot? Ovatko ne ongelma lainkaan vai onko niiden vastustaminen matalaotsaista kateutta? Artistien ja urheilijoiden suurista tuloista tunnetaan jopa kansallista ylpeyttä, mutta yritysjohtajien suuret tulot tuottavat sosiaalista katkeruutta. Suuret tuloerot saavat tutkitusti yhteiskunnat toiminaan monella tavoin huonommin.

Ranskan sosialistipresidentti François Hollande yritti 75 prosentin marginaaliveroa yli miljoona euroa vuodessa ansaitseville. Se päättyi täydelliseen epäonnistumiseen, koska suurituloiset muuttivat naapurimaihin, esimerkiksi ranskankieliseen Belgiin. Ranskalaisilla jalkapalloseuroilla oli vaikeuksia rekrytoida kovatasoisia pelaajia. Aiemmin sekä Britanniassa että Yhdysvalloissa oli suurituloisimpiin sovellettu selvästi yli 90 prosentin marginaaliveroa, eikä tästä ollut seurannut mainittavia ongelmia. Aika oli silloin toinen. Veroja ei voinut paeta muuttamalla naapurimaihin eikä talous ollut niin paljon innovatiivisten startupien varassa kuin nyt.

Jättimäisten tulojen verottaminen kohtuullisemmiksi ei onnistu enää yhdessä maassa. Thomas Piketty esittää suurituloisille globaalia veroa. Se voisi toimia, mutta sellaisesta päättäminen ei olisi helppoa.

Eräs näkökohta tähän on, että nykyteknologia tekisi mahdolliseksi tehdä olennaisesti vähemmän työtä. Emme ole huolestuneita työttömyydestä siksi, että tarvitsisimme niitä tavaroita ja palveluita, joita työttömät eivät tee, vaan koska työttömyys tulee nykysäännöillä kalliiksi julkiselle sektorille. Kouluissa ja sairaaloissa tarvitaan jopa kasvavaa työpanosta. Jos yksityisellä sektorilla tehtäisiin vähemmän työtä, nykysäännöillä veroaste nousisi kohtuuttomaksi.

Toisella tavalla ajatellen julkiselle sektorille riittäisi enemmän työvoimaa, jos sitä käytettäisiin vähemmän tavaroiden ja yksityisten palveluiden tuottamiseen.

Olisiko aika suurelle utopialle, tasa-arvoiselle vapauden yhteiskunnalle, jossa tehtäisiin palkkatyötä olennaisesti nykyistä vähemmän ja jossa työtä toisaalta riittäisi kaikille? Se edellyttäisi jokseenkin kaikkien asioiden järjestämistä toisin, mutta ei se aineellisia asioita ajatellen mahdoton utopia olisi. Erityisesti verotusta pitäisi muuttaa radikaalisti.

Teksti perustuu kirjoittajan teokseen *2020-luvun yhteiskuntapolitiikka*. (Teos, 2021).